

Molla Cümə əsərlərinin tekstoloji tədqiqi
(*sənədlər və əsərləri əsasında*)

Novruz Bəkirov

AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu. Azərbaycan.

E-mail: bekirov.novruz@mail.ru

Annotasiya. Məqalədə ustad aşiq, şair Molla Cümənin həyatı və yaradıcılığı ilə bağlı məlumatlar yer alır. Molla Cümənin adı və doğumu ilə bağlı dövrü mətbuatda yaranmış mübahisəli məsələlər müzakirə edilmiş, bir sıra sübut və dəlillər gətirilməklə şairin əsl adının “Cümə” olduğu müəyyən edilmişdir. Şairin həyat və yaradıcılığını tədqiq edən tədqiqatçılar tərəfindən onun doğum tarixi yanlış olaraq 1854-cü il göstərilmişdir. Faktla bağlı tərəfimizdən aparılan tədqiqatlar zamanı əldə edilmiş arxiv sənədlərinə əsasən, ustad aşiq, şair Molla Cümənin doğum tarixinin 1859-cu il olması müəyyən edilmişdir.

Bundan başqa, məqalənin adından məlum olduğu kimi, tərəfimizdən Molla Cümə əsərlərinin tekstoloji təhlili aparılmışdır. Burada məlum mətbu mənbələrdən və AMEA Əlyazmalar İnstitutunda olan əlyazma nüsxədən əlavə, tərəfimizdən aşkar edilmiş dörd əlyazma dəftərdə olan əsərlər tekstoloji təhlil edilmişdir. Qeyd edilən dörd dəftərdə Molla Cümənin 882 şeirinin olduğu müəyyən edilmişdir. Həmin dəftərlər tərəfimizdən təhlil edildikdən sonra Əlyazmalar İnstitutuna təhvil verilmiş, “D 1020/1, 2, 3, 4” şifrəsi ilə qeydə alınmışdır.

Açar sözlər: Molla Cümə, klassik, əsərlər, tekstoloji, tədqiq tarixi

Məqalə tarixəsi: göndərilib – 08.04.2021; qəbul edilib – 20.04.2021

Textological research of works by Molla Juma
(*on the basis of documents and works*)

Novruz Bakirov

Institute of Manuscripts named after Mahammad Fuzuli of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: bekirov.novruz@mail.ru

Abstract. The introduction section of the article deals with information that the activities of the master ashug, poet Molla Juma dates back to the late 19th and early 20th centuries, and his activity coincides with a very difficult and controversial period of Azerbaijani poetry. The introduction part of the article also contains brief information of Molla Juma's life, referring to previous publications. This section concisely clarifies incorrectness regarding the name and date of birth of Molla Juma.

Main body of the article describes written monuments of Molla Juma up to the present and considers the only copy of the manuscripts of Molla Juma's works kept at the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of ANAS and four manuscripts of the poet obtained during our research. These manuscripts were collected from various regions and local residents of north-western region of Azerbaijan, where the poet lived. Each of the manuscript copies and their scientific palaeographic features is briefly explained in this section.

The conclusion contains our views on individual expeditions to the regions and the information we received in connection with the research of the works of Molla Juma.

Keywords: Molla Juma, classical, works, textological, history of research

Article history: received – 08.04.2021; accepted – 20.04.2021

Giriş / Introduction

Məqalənin giriş hissəsində ustad aşiq, şair Molla Cümənin yaradıcılığının XIX əsrin sonları-XX əsrin əvvəllərinə, onun yaradıcılığının Azərbaycan poeziyasının çox mürəkkəb və ziddiyyətli dövrünə təsadüf etdiyi barədə məlumatlar yer alır. Eləcə də məqalənin giriş hissəsində Molla Cümə barədə əvvəlki nəşrlərə istinadən həyatı barədə qısa məlumatlar qeyd edilir. Bu hissədə qısaca olaraq Molla Cümənin adı və doğum tarixi ilə bağlı yanlışlıqlara aydınlıq gətirilir.

Məqalənin əsas hissəsində Molla Cüməyə aid bu günədək məlum olan yazılı abidələr xarakterizə edilir. Burada Molla Cümə əsərlərinin əlyazma nüsxələrinin AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan əlyazma nüsxəsi və tədqiqat zamanı tərəfimizdən əldə edilən şairin dörd əlyazma nüsxəsindən söhbət açılır. Bu əlyazma nüsxələr şairin yaşadığı Azərbaycanın şimal-qərb bölgəsinin müxtəlif rayonlarından, yerli sakinlərdən və Molla Cümənin nəticəsi Əzizov Elmandan əldə edilmişdir. Burada əlyazma nüsxələr və əsərlərin elmi paleoqrafik xüsusiyyətlərindən izahlar edilir.

Əsas hissə / Main Part

Molla Cümənin tədqiqatçıları tərəfindən onun adı və doğum tarixi yanlışlıqlarla qeyd edilmişdir. Müxtəlif mənbələrdə şairin doğum tarixi 1853, 1854, 1855-ci il, adı isə Cuma kimi qeyd edilmişdir. Molla Cümənin adı və doğum tarixindəki fərqlərə münasibətə tədqiqatçılar tərəfindən fərqli yanaşmalar məlumdur. Məsələn, şairin tədqiqatçılarından olan f.e.d. Mövlud Yarəhmədov onun Cumadi-əb-Əvvəl ayında doğulduğuna görə əsl adının “Cuma” olduğunu göstərir [14, s.3-19]. Orasını da qeyd edək ki, yerli şivədə Şəki camaatının tələffüzündə bu söz, onun adı “Cuma” kimi səslənir. Şairin əsərlərinin əlyazmalarına baxdıqda görürük ki, onun adı bəzi yerlərdə “Cuma”, bəzi yerlərdə “Cümə” kimi yazılır. Fikrimizcə, əlyazmaları nəzərdən keçirdikdən sonra onun adının iki variantda olmasını belə başa düşmək lazımdır. Şairin əsl adı Cümədir. Şeirlərdə qafiyə və vəznin tələbilə, eləcə də yerli dialektin təsiri ilə bu söz bir sıra yerlərdə Cuma kimi getmişdir. Beləliklə, Mövlud Yarəhmədovun verdiyi ad Cuma yanlışdır. Qeyd edək ki, Paşa Əfəndiyevin nəşrlərində də şairin adı iki cür getmişdir ki, bu da izah edilmişdir [12, s.4-22]. Bildiyimiz kimi, onun əsərlərinin əlyazmalarında da belədir. Vəzn və qafiyənin təsiri ilə şairin adı iki variantda getsə də, onun əsl adının “Cümə” hərfləri getdiyindən adının uyğun olaraq Cümə olduğunu əminliklə bildirmək istəyirik. Həm də “Qurani-Kərimlə”, “Cümə”-toplaşmaq, cəm olmaq xarakteri daşdığı bu ada bir işarədir.

Nəhayət, tərəfimizdən aparılan tədqiqatlar zamanı 1863-cü il siyahıya almasında, arxiv materiallarına istinadən Cümənin 1859-cu ildə anadan olduğu, adının isə “Cümə” yazıldığına şahidi oluruq. Bununla da Molla Cümənin 1859-cu ildə Şəki rayonunun Layısqı kəndində anadan olduğu, adının isə Cümə olduğu sübut edilmiş olur. Bu barədə geniş məlumatlar BDU-nun “Dil və ədəbiyyat” adlı, 2019-cu il 4(112) nömrəli beynəlxalq elmi nəzəri jurnalının 99-106-cı səhifələrində qeyd edilmişdir [7, s.99-106].

Klassik Azərbaycan ədəbiyyatına yeniliklər gətirmiş şair Molla Cümənin ədəbi yaradıcılığı isə XIX əsrin ikinci yarısı, XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Öz bəstələri ilə el şənliklərindəki çıxışları şairi həm də aşiq kimi məşhurlaşdırır. Şair el şənliklərində çıxışlar edər, fikirlərini xalqla bölüşərdi. Molla Cümə xalq qarşısındakı çıxışlarında Azərbaycanın digər tanınmış şair və aşıqların sözlərini də ifa edərdi. Beləliklə, şair Molla Cümə xalq arasında hörmət qazanır, nüfuz sahibi olur, həm də aşiq kimi məşhurlaşır. Molla Cümə ədəbi yaradıcılıq fəaliyyətini davam etdirir, sadə dildə, oxunaqlı əsərlər yaratmağa başlayır. Onun yaratdığı əsərlər dillər əzbərinə çevrilir, xalq arasında dildən-dilə ötürülür, məşhurlaşır. Şair gəraylı, qoşma, təcnis, divani, müxəmməs, bayatı, deyişmə, qəzəl, eləcə də dastan və başqa janrlarda oxunaqlı əsərlər yaratmışdır.

El arasında deyilənlərə görə, Molla Cümənin oğlu Həsənin vaxtsız vəfatı şairi sarsıtmışdır. O, artıq el şənliklərində çıxışlar etmirdi. Molla Cümə oğlunun ölümündən bir neçə il sonra, 1920-ci ildə 61 yaşında yeni yaranmış Şura hökuməti tərəfindən amansızcasına qətlə yetirilmişdir.

Hamımıza məlumdur ki, Azərbaycan ədəbiyyatı zəngin ədəbi irsə malikdir. Azərbaycan xalqının ədibləri, xalq ədəbiyyatının nümayəndələri 1400 il ərəb əlifbasında yazıb-yaratmışlar. Keçən dövr ərzində Azərbaycan xalqı dünya ədəbiyyat tarixinə çox sayda sayılıb-seçilən Nizami Gəncəvi, Məhəmməd Füzuli, İmadəddin Nəsimi və çox sayda digərləri kimi klassik ədiblər bəxş etmişdir. Son dövrlərdə siyasi cərəyanlar sürətlə dəyişdiyindən, ədiblər də əsərlərini müasirliyə uyğunlaşdırmağa çalışmışlar.

“Fəlsəfədə materializm idealizmlə mübarizədə böyüyüb inkişaf etdiyi kimi, ədəbiyyatda da qabaqcıl ideyalar və cərəyanlar mürtəce dini-idealist baxışlarla mübarizədə inkişaf etmişdir. Ədəbiyyat sahəsi həmişə kəskin ideya toqquşmalarına geniş meydan olmuşdur” [10, s.3-9].

Dövrümüzə qədər nəşr edilmiş kitablar istisna olmaqla, xalq ədəbiyyatının tərəfimizdən öyrənilməsinə ehtiyac vardır. Müasir dövrə qədər tam tədqiq edilməmiş klassik şairlərimizdən, ustad aşıqlardan biri də xalqımızın sevimlisi Molla Cümədir. Molla Cümə o şairlərdəndir ki, bir çox ədəbi janrlarda mükəmməl əsərlər yarada bilmişdir. Onlardan qoşma, təcnis, gəraylı, müxəmməs, bayatı, nağıl və dastanlarını, xüsusilə də sallama gəraylılarını, gözəlləmələrini və müxtəlif xarakterli deyişmələrini göstərmək olar. Molla Cümənin əsərlərinin tədqiq tarixinə nəzər salsaq görərik ki, onun məhsuldar yaradıcılıq dövrü XIX əsrin axırları, XX əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Onun əsərləri bir çox tədqiqatçılar tərəfindən tədqiq edilmişdir. Ancaq tədqiqatçılar hər dəfə onun yeni əsərlərini ortaya çıxara bilirlər. Bu da bizi Molla Cümə əsərlərinin hələ də tam tədqiq edilməməsi fikrinə gətirir.

Molla Cümə əsərlərinin nəşr və tədqiq tarixi ilə bağlı tərəfimizdən aparılan tədqiqatlar zamanı müəyyən edilmişdir: Hümmət Əlizadə tərəfindən toplanmış, H.Mehdi və Ə.Cavad tərəfindən redaktə edilərək Azərnəşrin Bədii ədəbiyyat şöbəsi tərəfindən 1935-ci ildə Bakıda nəşr edilmiş “Aşıqlar” toplusunun 1-ci cildinin 155-193-cü səhifələrində Molla Cüməyə məxsus, müxtəlif janrlarda yazılmış 30 (otuz) şeir ilk dəfə olaraq nəşr edilmişdir [1, s.155-193]. Salman Mümtaz tərəfindən toplanmış, S.Hüseyn tərəfindən redaktə edilərək Azərnəşrin Bədii ədəbiyyat şöbəsi tərəfindən 1935-ci ildə Bakıda nəşr edilmiş “El şairləri” toplusunun 1-ci hissəsinin 38-39-cu səhifələrində Molla Cüməyə məxsus “Sərçələr” şeir nəşr edilmişdir [8, s.38-39]. Hümmət Əlizadə tərəfindən toplanmış, Azərnəşrin Bədii ədəbiyyat şöbəsi tərəfindən 1936-cı ildə Bakıda nəşr edilmiş “Aşıqlar” toplusunun 2-ci cildinin 155-193-cü səhifələrində Molla Cüməyə məxsus, müxtəlif janrlarda yazılmış 80 (səksən) şeiri nəşr edilmişdir [2, s.159-221]. S.Axundov tərəfindən toplanmış, Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyi Respublika Xalq Yaradıcılığı evi tərəfindən 1957-ci ildə Bakıda nəşr edilmiş “Aşıqlar” toplusunun 74-76-cı səhifələrində Molla Cüməyə məxsus, müxtəlif janrlarda yazılmış 6 (altı) şeir nəşr edilmişdir [3, s.74-76]. S.Axundov tərəfindən toplanmış, Azərbaycan SSR Mədəniyyət Nazirliyi Respublika Xalq Yaradıcılığı evi tərəfindən 1960-cı ildə Bakıda nəşr edilmiş “Aşıqlar” toplusunun 3-cü hissəsinin 48-51-ci səhifələrində Molla Cüməyə məxsus 9 (doqquz) qoşma nəşr edilmişdir [4, s.48-51]. Əhliman Axundov tərəfindən toplanmış, 1964-cü ildə Bakıda nəşr edilmiş “Telli saz ustaları” toplusunun 90-95-ci səhifələrində Molla Cüməyə məxsus 5 (beş) müxəlif şeir nəşr edilmişdir [15, s.90-95].

Molla Cümə əsərlərinin ilk məhsuldar tədqiqatçısı hesab edirik ki, 1920-1930-cu illərdə el şairlərinin şifahi dildən, yaxud əlyazma nüsxələrinin toplanmasında Azərbaycan hökumətinin qərarı ilə bölgələrə səfərbər edilmiş komissiya heyətinin rəhbərlərindən biri olmuş Ərtoğrul Cavid olmuşdur. Ərtoğrul Cavid və onun rəhbərlik etdiyi tədqiqat qrupu bu sahədə çox məhsuldar işlər görmüşlər. Onlar tədqiqatlar zamanı Molla Cümənin çox sayda əlyazmalarını aşkar etmişlər. Bu əlyazmalar filologiya elmləri doktoru Gülbəniz Babaxanlı tərəfindən Ərtoğrul Cavidin 12 cildlik külliyyatı külliyyatın 9-cu cildi tamamilə Molla Cümə yaradıcılığına həsr edilmişdir. Əsərlər müxtəlif janrlarda yazılmış və ilk dəfə olaraq toplum şəklində çap olunmuşdur. Qeyd edilən cildlərdə şairin müxtəlif forma və janrlarda yazılmış çox sayda əsərləri toplanmışdır. Onlardan 3 həcv, 50 gözəlləmə, 69 digər əsərlər, 3 dastan, 3 deyişmə, 12 gözəllər haqqında, 1 dodaqdəyməz, 5 müxtəlif

şeyrləri göstərmək olar. Ümumilikdə, şairin 146 əsəri bu cildə nəşr edilmişdir [5]. Göründüyü kimi, Molla Cümə əsərləri xeyli miqdarda ilk dəfə 1920-1930-cu illərdə Ərtoğrul Cavid tərəfindən toplanmışdır.

El şairlərinin əsərlərinin tədqiqatçıları bununla kifayətlənmiş, Molla Cümə əsərlərinin tədqiqi istiqamətində işləri davam etdirmişlər. Belə tədqiqatçılardan Paşa Əfəndiyev, Şərif İdrisov, Mövlud Yarəhmədov və başqalarını da göstərmək olar. Onlar tərəfindən 1980-ci illərdə Molla Cüməyə məxsus əsərlər toplanaraq 1983-cü ildə “Yazıçı” nəşriyyatında çap edilmişdir. Bu kitabda 25 gəraylı, 74 qoşma, 31 divani, 20 müxəmməs, 18 müxtəlif şeyrlər, 21 müxəmməs, mücəddəs, təcibənd, zəncirləmə, dübeyti, misal, deyişmə və s. nəşr edilmişdir. Ümumilikdə, kitabda 181 əsər nəşr edilmişdir.

Molla Cümə əsərlərinin tam olaraq tədqiqi və üzə çıxarılması daima tədqiqatçılarımızın diqqət mərkəzində olmuşdur. Bu sahədə son dövrün ən məhsuldar tədqiqatçılarından Əməkdar elm xadimi, professor Paşa Əfəndiyevi göstərmək olar. Molla Cümənin Paşa Əfəndiyev tərəfindən toplanmış əsərləri ilk dəfə “Molla Cümə. Əsərləri” adlı kitabda 1995-ci ildə Bakıda “Maarif” nəşriyyatında çap edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyevin “Azərbaycan dilində latın qrafikası ilə kütləvi nəşrlərin həyata keçirilməsi haqqında” 12 yanvar 2004-cü il tarixli sərəncamı ilə 2006-cı ildə Bakıda “Şərq-Qərb” nəşriyyatında “Molla Cümə. Əsərləri” kitabı təkrar nəşr edilərək ölkə kitabxanalarına paylanmışdır. Bu kitab Ərtoğrul Cavidin “El şairləri və aşığı” barəsindəki külliyyatının 9-cu cildindən sonra Molla Cümə yaradıcılığını geniş əhatə edən ikinci kitabdır. Kitabda 53 gəraylı, 305 qoşma, 48 divani, 69 müxəmməs, 51 təniz, 6 deyişmə, 33 müxtəlif şeyr, 10 qəzəl, 64 bayatı və 2 dastanı nəşr edilmişdir [12]. Göründüyü kimi, “Molla Cümə. Əsərləri” kitabı dövrümüzdə qədər Molla Cümənin əsərləri toplanmış və nəşr edilmiş ən böyük külliyyatıdır. Paşa Əfəndiyev Molla Cümənin yaradıcılığını tədqiq edərkən əldə etdiyi məlumatlar və bunun əsasında çap olunan 648 səhifəlik “Molla Cümə. Əsərləri” kitabı ilə kifayətlənməmişdir. O, Molla Cümənin həyatı və yaradıcılığı barədə tədqiqatlarını davam etdirmişdir. Paşa Əfəndiyev 2018-ci ildə nəşr etdirdiyi “Folklorşünaslıq məsələləri” kitabında 193-216-cı səhifələrdə Molla Cümə yaradıcılığı barədə məlumatlara geniş yer ayırmışdır. Tədqiqatçı alim Paşa Əfəndiyev tərəfindən Molla Cümə və Molla Pənah Vaqif yaradıcılığındakı oxşar və fərqli cəhətlər böyük məharətlə müqayisəli təhlil formasında təsvir edilmişdir [9].

Bundan başqa, Molla Cümənin tədqiqatçılarından filologiya elmləri doktoru Mövlud Yarəhmədovu göstərmək olar. Mövlud Yarəhmədov Molla Cümə yaradıcılığı ilə məşğul olmuş, onun əlyazmalarını toplayaraq tədqiq etmiş, Azərbaycan əlifbasına çevrilmiş əsərlərini 3 (üç) cildə ayırmışdır. Onlardan, 1-ci cildi hazırlanaraq 2000-ci ildə Bakıda “Örnək” nəşriyyatında çap edilmişdir. Kitabda Molla Cümənin müxtəlif forma və janrlarda yazılmış kifayət qədər çox sayda əsərləri yer almışdır. Onlardan 50 gəraylı, 1 iki cür qafiyə, 1 üç cür qafiyə, 7 qoşma, 18 İsmi Pünhana həsr edilmiş şeyr, 10 müxtəlif şəxslərə ünvanlanmış şeyr, 204 müxtəlif şeyr, 7 döşəmə və qoşayarpaq, 25 öyüdnamə, nəsihətnamə, şikayətnamə, 4 varsağı, 5 müşairə, 2 qoşma-müstəzad, 3 “dedim-dedi”, 5 deyişmə kitabda nəşr edilmişdir [13]. Kitabın 2 və 3-cü cildləri hələlik nəşr edilməmişdir. Mövlud Yarəhmədov tərəfindən Molla Cümənin ədəbi irsi ilə bağlı toplanmış digər məlumatlar tədqiqatçının şəxsi arxivində saxlanılır. Kitabın nəşr edilməmiş 2 və 3 -cü cildləri ilə bağlı materiallar onun vəfatından sonra şəxsi arxivində qalmışdır. Hələlik bu barədə məlumatları əldə edə bilməmişik. Tərəfimizdən aparılan tədqiqatlar zamanı digər mənbələrdə də Molla Cümənin qeyri-mətbu əlyazmalarının olduğu barədə məlumatlar almışıq, ancaq qeyri müəyyən səbəblərdən... əlyazmaları əldə edə bilməmişik. Göründüyü kimi, Molla Cümənin ədəbi irsinin tam ortaya çıxarılması ilə bağlı hələ tədqiqatçılarımız qarşısında çox işlər durur. Güman edirik ki, tərəfimizdən əldə edə bilmədiyimiz məlumatlar gələcək tədqiqatçılar tərəfindən aşkar edilərək qədərbilən xalqımıza çatdırılacaq.

Molla Cümənin əsərləri ilə bağlı növbəti kitab Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin təşəbbüsü ilə “İsmi Pünhan” adında 2016-cı ildə Bakı şəhərində “Azərbaycan Tarixçiləri İctimai Birliyi” tərəfindən nəşr edilmişdir. Kitabı Əməkdar elm xadimi, professor, Azərbaycan Aşıqlar Birliyinin sədri Məhərrəm Qasımlı və filoloq-alim Elman Əzizov nəşrə hazırlamışlar. Kitabda 10 ustadnamə,

20 gəraylı, 75 qoşma, 21 divani, 16 müxəmməs, 14 təcnis, 4 qəzəl nəşr edilmişdir. Ümumilikdə şairin 160 şeiri onun 160 illik yubileyinə hədiyyə olaraq nəşr edilmişdir [13].

Novruz Bəkirov “Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələri və Molla Cümə yaradıcılığı” adlı monoqrafiyasında Molla Cümə yaradıcılığının təhlilinə geniş yer ayırmışdır. Burada Molla Cümənin yaşadığı dövrdə təkcə yaşadığı bölgədə deyil, Azərbaycanın digər bölgələrində, həmçinin Türkiyədə, Dağıstanda, İranda və qonşu Gürcüstanda geniş təbliğ olunduğunu və məşhur olduğunu real faktlara istinadən qeyd edir. Kitabda gürcü aşığıları tərəfindən gürcü əlifbasında Molla Cümənin çox sayda şeirlərinin yazıldığı qeyd olunur. Burada Molla Cümənin müxtəlif gürcü aşığıları tərəfindən yazılmış 38 şeiri və “Cəlali Məhəmməd və Tavat xanımın nağılı” adlı bir dastanı yer almışdır [6].

Nəticə / Conclusion

Tərəfimizdən aparılan tədqiqatlar zamanı Molla Cüməyə məxsus 4 (dörd) yeni qeyri-mətbu əlyazma dəftər ortaya çıxarılmışdır. Əlyazmalar şairin yaşadığı bölgəyə fərdi ekspedisiyalar zamanı Şəkinin Layısqı kəndindən Molla Cümənin həmyerliləri və nəticəsi Elman Əzizovdan əldə edilmişdir. Dəftərlər tərəfimizdən tədqiq edildikdən sonra orada olan əsərlər barədə məlumatlar müəyyən edilmişdir. Tədqiq edildikdən sonra dəftərlər AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutuna təhvil verilmişdir. İnstitut tərəfindən əlyazma dəftərlər “D 1020/1, 2, 3, 4” saxlama vahidi ilə qeydiyyatda alınmışdır. Əlyazmalardakı əsərlər tərəfimizdən araşdırılaraq Azərbaycan əlifbasına çevrilmiş, orada olan əsərlər ümumilikdə belə müəyyən edilmişdir: 394 qoşma (təmmət-qafiyə), 41 beyt (qoşma), 85 bayatı, 94 müxəmməs, 69 divani, 49 təmmət-təcnis, 42 təxmis, 1 deyişmə, 7 gözəlləmə, 37 müxtəlif şeir, 12 qəzəl, 2 münacat, 49 gəraylı olmuşdur. Ümumilikdə 4 (dörd) əlyazma dəftərdə 882 adda əsər müəyyən edilmişdir [11].

Qeyd edilən faktlar şair Molla Cümənin zəngin ədəbi irsə malik olduğunu sübut edir.

Ədəbiyyat / References

1. Aşıqlar – I cild / Toplayanı Hümmət Əlizadə. Bakı: Azərnəşr, Bədii ədəbiyyat şöbəsi. 1935.
2. Aşıqlar – II cild / Toplayanı Hümmət Əlizadə. Bakı: Azərnəşr, Bədii ədəbiyyat şöbəsi. 1936.
3. Aşıqlar – II hissə / Toplayanı S.Axundov. Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyi Respublika Xalq Yaradıcılığı evi. Bakı, 1957.
4. Aşıqlar – III hissə / Toplayanı S.Axundov. Azərbaycan Mədəniyyət Nazirliyi Respublika Xalq Yaradıcılığı evi. Bakı, 1960.
5. Azərbaycan aşığı yaradıcılığı və Ərtoğrul Cavid. Azərbaycan qeyri-maddi-mədəniyyət abidələri və Ərtoğrul Cavid. 12 cildə, 9-cu cild / Tərtibçi və elmi redaktor: Gülbəniz Babaxanlı. Bakı: Çarşıoğlu, 2011.
6. Bəkirov Novruz. “Azərbaycan-gürcü ədəbi əlaqələri və Molla Cümə yaradıcılığı”. Bakı: Nafta press, 2018.
7. Dil və ədəbiyyat. BDU. Beynəlxalq elmi-nəzəri jurnal. Bakı, 2019, №4 (112).
8. El şairləri. Toplayanı Salman Mümtaz. I hissə. Bakı: Azərnəşr, Bədii ədəbiyyat şöbəsi, 1935.
9. Əfəndiyev Paşa. “Folklorşünaslıq məsələləri”. Bakı: Ləman nəşriyyat-poliqrafiya MMC, 2018.
10. Qasımsadə Feyzulla. XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (Ali məktəblər üçün dərslik, II nəşr). Bakı: Maarif nəşriyyatı, 1974.
11. Molla Cümə. Əsərləri (əlyazma formasında). AMEA-nın Əlyazmalar İnstitutu. Saxlama vahidi: “D 1020/1, 2, 3, 4”.
12. Molla Cümə. Əsərləri / Tərtibçi: Paşa Əfəndiyev. Bakı: Şərq-Qərb, 2006.

13. Molla Cümə. İsmi Pünhan / Tərtibçilər: Qasımlı Məhərrəm, Əzizov Elman. Bakı: Azərbaycan Tarixçiləri İctimai Birliyi, 2016.
14. Molla Cümə. Seçilmiş əsərləri / Tərtibçi: Mövlud Yarahmədov. Bakı: Örnək, 2000.
15. Telli saz ustaları / Tərtib edəni: Əhliman Axundov. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. 1964.

Текстологическое исследование произведений Молла Джумы *(на основании документов и произведений)*

Новруз Бекиров

Институт рукописей имени Мухаммеда Физули НАНА. Азербайджан.

E-mail: bekirov.novruz@mail.ru

Резюме. Во вступительной части статьи содержится информация о том, что творчество мастера-ашуга и поэта Молла Джумы приходится на конец XIX – начало XX вв. и совпадает с очень сложным и противоречивым периодом азербайджанской поэзии. Также во вступительной части статьи представлена краткая информация о жизни Молла Джумы, взятая из прежних изданий. В этой части вносятся ясность в неточности, допускаемые в имени и дате рождения Молла Джумы.

Основная часть статьи посвящена описанию известных на сегодняшний день письменных памятников Молла Джумы. Здесь рассматривается единственный экземпляр рукописных произведений Молла Джумы, хранящихся в Институте рукописей имени Мухаммеда Физули НАНА, а также четыре рукописи поэта, приобретенные в ходе исследований.

Эти рукописи были собраны из различных районов Северо-Западного региона Азербайджана, где жил поэт, и у местных жителей. Каждая из рукописных копий и их научные палеографические особенности кратко описаны в этом разделе.

В заключительной части статьи приведены описания автора на отдельных экспедициях в регионы и сведения, полученные в связи с исследованием работ Молла Джумы.

Ключевые слова: Молла Джума, классический, произведения, текстологический, история исследования